

Світлана Курач

МУЗЕЙНИЙ СВІТ СВІТЛАНИ КЛЮЧНИК

DOI: 10.58407/litopis.240115

© С. Курач, 2024. CC BY 4.0

ORCID: <https://orcid.org/0009-0009-0937-0386>

Актуальність: у сучасній науковій літературі недостатньо висвітлена наукова діяльність чернігівських мистецтвознавців другої половини ХХ ст.

Цей матеріал створений з метою охарактеризувати наукову діяльність чернігівської мистецтвознавиці Світлани Василівни Ключник (1936–2017), її місце в процесах становлення музейної справи та художньої спільноти Чернігова й Чернігівської області др. пол. ХХ – поч. ХХІ ст. Використано методи: біографічний, історико-системний.

Наукова новизна статті полягає в розширенні уявлень про мистецтвознавчу діяльність у Чернігові др. пол. ХХ ст. Спираючись на маловідомі матеріали наукового архіву Чернігівського обласного художнього музею ім. Г. Галагана, розглянуто наукові здобутки С.В. Ключник у висвітленні питань історії мистецтва Чернігова й Чернігівської області, дослідження художніх творів двох обласних музеїв: Чернігівського обласного історичного музею ім. В.В. Тарновського та Чернігівського обласного художнього музею ім. Г. Галагана.

Висновки: С.В. Ключник була однією з перших мистецтвознавців Чернігова др. пол. ХХ ст., яка доклала багато зусиль для збереження мистецької спадщини та популяризації сучасного образотворчого мистецтва Чернігова та області.

Ключові слова: музеї, наукова діяльність, мистецтво, мистецтвознавство, художник, Чернігів.

В. Ємець. Портрет С. Ключник.
2004, полотно, олія.

Світлана Василівна Ключник народилась 22 лютого 1936 р. у м. Чернігові. Під час Другої світової війни їй разом із родиною довелося евакуюватись до м. Черепанове Ново-Сибірської області, усі вони повернулись назад лише в березні 1944 р. Після навчання у школі № 2 м. Чернігова вона вступила до Ніжинського технікуму підготовки культосвіт-

Історія мистецького життя Чернігова та Чернігівщини др. пол. ХХ ст. багато в чому розкривається крізь призму біографій та результатів діяльності його дослідників. У цьому зв'язку показовим фактом є повна відсутність наукових матеріалів про життя й наукову діяльність непересічної чернігівської мистецтвознавиці Світлани Василівни Ключник (1936–2017). Більше сорока років життя вона присвятила дослідженню та популяризації українського образотворчого мистецтва ХІХ–ХХ ст., персоналіям діячів культури й мистецтва, пов'язаних із Чернігівським краєм. Багато років працювала в Чернігівському історичному музеї ім. В. Тарновського, стояла біля витоків створення Чернігівського обласного художнього музею ім. Г. Галагана та очолювала його на початковому етапі.

На жаль, наразі її постать залишається маловідомою для дослідників мистецтва Чернігівщини. Основні етапи життєвого шляху та музейної діяльності дуже коротко висвітлені в одному з журналістських нарисів 2016 р.¹ та у бібліографічному довіднику «Знаменні і пам'ятні дати Чернігівської області на 2021 р.»².

¹ Гаврик С. Світлана Ключник, що відкрила зірку Тербрюггена. *Деснянська правда*. 2016. 25 лютого. С. 1, 5.

² Знаменні і пам'ятні дати Чернігівської області на 2021 р. / Уклад. Л.В. Студьонова, І.Я. Каганова, О.В. Дорохова; відп. за вип. І.М. Аліференко. Чернігів, 2020. С. 9.

ніх працівників на клубне відділення, і закінчила його в 1954 р. зі спеціальністю організатор-методист клубної роботи. До 1960 р. працювала бібліотекарем однієї з військових частин Чернігова, але мріяла навчатися далі й мати більш творчу професію. Тому в 1961 р. вирішила змінити профіль діяльності, працювала вожатою у Старобілоуській середній школі, трохи пізніше – методистом образотворчого і декоративного мистецтва в Чернігівському обласному Будинку народної творчості. Обіймаючи посаду методиста, вона стала їздити по селах області, знайомитись з народними майстрами. Зокрема, багато зробила для популяризації творчості художників Олександра Саєнка, Миколи Піщенка, у 1964 р. організувала перші виставки їх творів у Чернігові.

Новий, мистецтвознавчий етап біографії Світлани Василівни почався у 1967 р. в Чернігівському історичному музеї, де вона була призначена завідувачкою художнього відділу. У 1972 р. здобула вищу мистецтвознавчу освіту, закінчивши навчання на факультеті теорії та історії образотворчого мистецтва Ленінградського інституту живопису, скульптури та архітектури ім. І. Рєпіна. У дипломній роботі «Український портрет II пол. XVII – II пол. XVIII ст.», що була пов'язана з колекцією музею, вона переконливо продемонструвала розвиток цього виду мистецтва в означений період, вказала на його художні особливості та зв'язки з народним мистецтвом.

На практиці нова очільниця, окрім обов'язкової адміністративної роботи, брала участь у більшості заходів відділу: займалась екскурсійною та лекційною діяльністю, організацією постійної експозиції та численних тимчасових виставок, наукових конференцій, тематичних вечорів, опрацьовувала архівні документи та друковані джерела, намагаючись зменшити кількість «білих плям» мистецького життя Чернігівського краю. Саме з її приходом до музею були розроблені основні напрями збиральницької та дослідної роботи відділу: розвиток мистецтва Чернігова та Чернігівщини XIX–XX ст., вивчення доробку її конкретних представників. Музейна збірка більш активно стала поповнюватись творами мистецтва як із Дирекції виставок Спілки художників України та Міністерства культури України, так і з творчих майстерень місцевих митців.

У музеї вона була куратором багатьох персональних художніх виставок українських митців XX ст., зокрема, Зиновія Горбовця (1970), Арона Ржезнікова, Степана Бібіка, Володимира Коржа, Віктора Береговця (усі – 1972), Олександра Саєнка (1974), Леоніда Могучова (1976), Олександра Свیتюка (1977), Георгія Петраша (1981), колективних виставок сучасних художників Чернігівщини, Гомельщини та Брянщини. Завдяки її ініціативі в музеї було вперше експоновано збірки західноєвропейської різцевої гравюри (1976), українського та російського політичного плакату від 1920-х рр. до сучасності (1977–1978).

Вона використовувала свої контакти з музейними науковцями, родичами художників у Москві, Ленінграді, Києві, Полтаві. Тож, до художнього відділу вдалось залучити цікаві позамузейні виставки, зокрема, мистецьких творів Надії Рушевої (1973), Абрама Маневича (1975), Бориса Пророкова (у репродукціях 1979) тощо.

Світлана Василівна вміла налагодити товариські стосунки з багатьма чернігівськими митцями. Мабуть, не існувало майстерні, де особисто вона б не побувала. Частина організованих нею виставок мали місце у виставковій залі чернігівських художньо-виробничих майстерень Укрхудожфонду. Саме там відбулись вернісажі Віталія Лук'янца (1969), Володимира Карякіна (1975), Михайла Прокопюка (1977) тощо. Завдяки цим заходам мистецьке життя міста почало потроху пожвавлюватись. До того ж, у багатьох випадках експоновані твори після закриття виставок поповнювали колекцію музею, займали місце в експозиції художнього відділу.

Наукова діяльність дослідниці мала кілька напрямів. Вона ґрунтовно досліджувала музейні колекції. Як наслідок, були підготовлені каталоги західноєвропейської класичної гравюри (1974–1976) та українського й російського плакату періоду Громадянської війни та інтервенції (1977–1978). Багато років Світлана Василівна збирала матеріали про мистецьке життя Чернігівщини та відображення його у творчості провідних і місцевих художників, художників-земляків як професійних, так і початківців. Слід зазначити, що її напрацювання ніколи не обмежувались одним видом образотворчого мистецтва, увагу привертала усі види й творчість багатьох митців. Свої перші наукові розвідки вона присвятила Валентину Zenchenko (1973) та Івану Рашевському (1974). На високому професійному рівні розробляла наукові теми, серед яких «І. Рєпін на Чернігівщині» (1974), «Художня творчість Л. Жемчужникова на Чернігівщині» (1978), «П. Забіла – видатний скульптор II пол. XIX ст.» (1979–1980), «М. Врубель на Чернігівщині» (1981–1983). А ще була лекції про Т. Шевченка, Михайла Мікешина та їх твори, пов'язані з Чернігівським краєм. Усі вони відображали ґрунтовні знання авторки українського й російського мистецтва, розуміння їх своєрідних рис, історичних закономірностей. У своїй основі завжди мали ретельно підготовлене джерельне та історіографічне підґрунтя.

*Фрагмент експозиції художнього відділу Чернігівського історичного музею.
1970-ті рр.*

Намагаючись заповнити певні прогалини історії мистецтва Сіверщини, Світлана Василівна також зверталась до творчості замовчуваних художників, зокрема, Олександра Саєнка – через те, що він був пов'язаний з бойчукістами, та художників-членів чернігівської філії Асоціації художників Червоної України (1920–1930-ті рр.), деякі з яких були репресовані. Усі ці матеріали відзначались змістовністю, аргументованістю, всебічно розкривали творче обличчя митців.

У тих випадках, коли вона сумнівалась у своїх наукових висновках, зверталась за консультаціями до друзів і знайомих – відомих діячів культури та мистецтва, які мали різну спеціалізацію. Про це свідчить її листування з Михайлом Забоченем³, Наталією Зограф⁴, Григорієм Местечкіним⁵, Зоєю Рябікіною⁶, Віталієм Ханко⁷ тощо. Вона підтримувала довготривалі товариські стосунки з дружиною чернігівського живописця Андрія Петуся – Зоєю Петусь, а також із художниками Олександром Саєнко та Георгієм Петрашем.

Результати своїх наукових пошуків дослідниця реалізувала у вигляді виступів на мистецтвознавчих наукових конференціях різного рівня. Вона багато робила для того, щоб саме художній відділ музею був центром підготовки більшості з них, адже це збагачувало досвід роботи його науковців, впливало на результативність їх напрацювань. Як правило, складовою частиною цих конференцій були тимчасові виставки такої ж тематики, тож Світлана Василівна не тільки виступала з науковими матеріалами, але й, у деяких випадках, була організатором цих виставок.

³ Забочень Михайло Степанович (1925–2002) – український філокартист і мистецтвознавець. Популяризатор української історії та культури. Вивчав творчість українських митців, чії твори репродуковано на листівках.

⁴ Зограф Наталія Юріївна (1907–1984) – російська мистецтвознавиця, науковий співробітник Державної Третяковської галереї. Знавець творчості М.М. Ге.

⁵ Местечкін Григорій Абрамович (1929–2005) – український мистецтвознавець, сценарист, кінодраматург, журналіст, педагог.

⁶ Рябікіна Зоя Павлівна – мистецтвознавиця, науковиця Державного музею західного і східного мистецтва у Києві (нині – Національний музей мистецтв ім. Богдана і Варвари Ханенко).

⁷ Ханко Віталій Миколайович (1937 р.н.) – український мистецтвознавець, бібліограф, музейник, педагог. Протягом 1969–1995 рр. працював заступником директора з наукової роботи Полтавського художнього музею.

У 1981 р. разом із колективом Чернігівського історичного музею вона брала участь у підготовці найскладнішої наукової конференції до 150-річного ювілею художника Миколи Ге, на яку були запрошені мистецтвознавці та фахівці образотворчого мистецтва України та Росії: Державної Третьяковської галереї, Академії мистецтв СРСР, Спілки художників СРСР, України та Росії. Одним із пунктів програми конференції була організація відвідин художнього музею Миколи Ге (на громадських засадах, у с. Івангород Ічнянського р-ну Чернігівської обл.). Методичне керівництво цим музеєм і підготовку його експозиції було покладено на художній відділ Чернігівського історичного музею, але фактичним виконавцем була Світлана Василівна.

За час музейної діяльності вона опублікувала багато різних мистецьких розвідок – від газетних статей до матеріалів у енциклопедичних виданнях. Здебільше вони стосувались Чернігово-Сіверського регіону. Серед них – відомості про художній відділ до путівників про Чернігівський історичний музей, участь у колективній науковій праці «Чернігівщина. Енциклопедичний довідник» (за ред. А. Кудрицького, 1990), окремі публікації в журналах «Пам'ятки України» та «Україна».

Не зважаючи на те, що в 1970-х – на поч. 1980-х рр. музей не мав значних можливостей друку своїх наукових напрацювань, було опубліковано кілька каталогів мистецьких виставок, упорядником яких була С.В. Ключник. Увага до кількісних та якісних змін музейної збірки творів мистецтва знайшла відображення у «Каталозі творів, придбаних музеєм у 1965–1971 рр.»⁸. У 1976 р. Чернігівська обласна бібліотека ім. В. Короленка видала бібліографічний покажчик літератури «Майстри образотворчого мистецтва, творчість яких пов'язана з Чернігівщиною»⁹. Світлана Василівна була його науковим консультантом. Її також добре знали в редакції чернігівської газети «Деснянська правда», куди вона подавала численні нариси про діяльність як провідних, так і молодих місцевих художників, про виставки та заходи, що відбувались у музеї та в осередку чернігівських художників.

Особливого значення заслуговує атрибуційна робота Світлани Василівни. Хоча не всі її версії витримали перевірку часом (не знайшло підтвердження авторство «Портрету дівчинки», що приписувався Миколі Ге), але ж були й перемоги. У 1970-х рр. їй вдалось встановити особу, зображену на «Портреті військового» невідомого художника ХІХ ст. Відтоді цей твір став портретом Якова Драгоманова. Інша живописна робота – з первинною назвою «Бродячі музиканти», що вважалась копією з Караваджо, внаслідок багаторічних її пошуків отримала свого автора – голландського живописця Гендріка Тербрюггена (1588–1629). Важливість останнього дослідження полягає в тому, що «Концерт» наразі залишається єдиним підписаним і датованим твором цього автора в художніх музеях України.

Слід додати, що свою професійну діяльність С.В. Ключник успішно поєднувала з громадською. Вона була головою секції мистецтва обласного Товариства охорони пам'яток історії та культури, працювала у міській комісії з виявлення, обліку та збереження пам'яток мистецтва. Очолювала таку ж комісію Деснянського району міста, виступала на численних позамузейних мистецьких заходах Чернігова, зокрема, у Спільці художників Чернігівщини. Стояла біля витоків створення в обласній бібліотеці ім. В. Короленка клубу «Світ прекрасного», певний час була головою його правління.

Збільшення музейної колекції творів мистецтва, а також обсягів експозиційно-виставкової та дослідної роботи, – усе це на поч. 1980-х рр. створювало базу для переростання художнього відділу історичного музею в окремий музей, і Світлана Василівна брала активну участь у цьому процесі. Восени 1983 р. вона стала першим його директором. Незважаючи на велику зайнятість адміністративною роботою, знаходила час для підготовки перших постійних експозицій, налагоджувала співпрацю з провідними музеями Києва та Ленінграда: Київським музеєм західного та східного мистецтва, Київським музеєм російського мистецтва, Державним Російським музеєм (Ленінград), тимчасові виставки яких у новому музеї сприяли зростанню його популярності. Продовжувала досліджувати та експонувати доробок митців Чернігівського краю та художників-земляків.

Посада очільника закладу вимагала вирішувати велику кількість питань на підставі затвердженого кошторису. У деяких випадках прийняті нею рішення порушували фінансову дисципліну, тож знайшлись безіменні «добродії» з працівників музею, які звинуватили її в нецільовому використанні коштів і повідомили про це компетентні органи. На жаль, Світлані Василівні не вдалось побороти систему, тож невдовзі вона була змушена звіль-

⁸ Чернігівський історичний музей. Каталог творів, придбаних музеєм у 1965–1971 рр. Живопис. Графіка. Скульптура / Укл. С. Ключник, В. Медведєва. Чернігів, 1972. 21 с.

⁹ Майстри образотворчого мистецтва, творчість яких пов'язана з Чернігівщиною (бібліографічний покажчик літератури) / Упор. Л. Студьонова та ін. Чернігів, 1976. 60 с.

нитись з музею. Останні перед виходом на заслужений відпочинок роки вона працювала методистом у Чернігівському міському парку культури та відпочинку.

С. Ключник на відкритті персональної виставки А. Мордовця. 1984 р.

Але в цей непростий час їй вдалось зберегти свій науковий потенціал: вона продовжувала відвідувати майже кожен виставку Чернігівської спілки художників, працювала з новими надходженнями мистецтвознавчої літератури в обласній бібліотеці. Не полишала спілкування з музейними науковцями, працювала над новими темами досліджень. Так, у 2003 р. вона нарешті оформила наукову публікацію атрибуції твору Г. Тербрюггена «Концерт»¹⁰, трохи пізніше підготувала цікаві спогади про чернігівського художника Георгія Петраша, із яким працювала в історичному музеї¹¹. Як і раніше, друкувала свої статті у місцевій пресі.

У 2013 р. побачила світ літературно-художня монографія С.В. Ключник «Слід вічності»¹² – результат багаторічної мистецтвознавчої праці, присвяченої творчості народного художника України Володимира Ємця.

Здійснивши великий об'єм підготовчої роботи, дослідниця проаналізувала його біографію, усі періоди творчої, громадської та педагогічної діяльності, внесок у розвиток чернігівської художньої школи.

На поч. 2000-х рр. він, працюючи над галереєю портретів представників сучасного культурного життя Чернігівщини, приділив увагу постаті Світлани Василівни як яскравій представниці творчої спільноти Чернігова. Твір виконано в класичній манері, має стриману колористичну гаму з контрастами плям чорного одягу та червоно-коричневих тонів, якими вибудовано другий план. Образ розкривається у характерно підміченій позі, з надзвичайно точно відтвореною зовнішньою її індивідуальною виразністю та внутрішнім світом мисткині. У спокійному погляді, спрямованому на глядача, прочитується впевненість у виборі обраного мистецького шляху, почуття власної гідності та самоповаги. Тло, на якому бачимо кілька узагальнено змальованих музейних творів, є своєрідним символічним знаком картини, бо відображає фах портретованої.

За актуальністю, фаховим рівнем викладеного матеріалу, видання «Слід вічності» було визнано суттєвим внеском у дослідження та популяризацію мистецького життя Чернігівського краю II пол. ХХ – поч. ХХІ ст., тож наступного року авторка здобула за нього об-

¹⁰ Ключник С. Х. Тербрюгген – видатний живописець XVII ст. До історії формування зібрання Чернігівського обласного художнього музею: зб. наук. мат. наук. конф., присвяченої 20-річчю утворенню Чернігівського обласного художнього музею. Чернігів, 2003. С. 28–37.

¹¹ Ключник С. Про Г.І. Петраша – особу і особистість. *Скарбниця української культури*. Чернігів, 2007–2008. Вип. 10. С. 136–151.

¹² Ключник С. Слід вічності / Літ. ред. П. Дідовича. Чернігів: Десна Поліграф, 2013. 295 с.: іл.

ласну премію імені Михайла Коцюбинського. Це була остання друкована праця науковиці, хоч вона й надалі цікавилась культурно-мистецькими подіями міста та його музеїв.

Світлана Василівна Ключник закінчила земне життя 30 липня 2017 р. у Чернігові, похована на кладовищі «Яцево». Свій науковий доробок, що охоплював 1960–1980-ті рр. та відображав основні етапи її здобутків, вона ще за часів роботи в художньому музеї передала до його наукового архіву. Це опубліковані та рукописні наукові напрацювання, що стосувались предметів західноєвропейського, українського та російського мистецтва музейного зібрання, листування з дослідниками, художниками та членами їх родин, виписи з різних джерел про образотворче мистецтво, фотознімки музейних предметів тощо.

Якщо подумки зібрати все те, що вона зробила у висвітленні історії мистецтва Чернігівщини своїми матеріалами про творчість художників, пов'язаних із цим краєм і, особливо, новими матеріалами про митців, які донедавна були невідомі, її постать отримує значимість серед багатьох чернігівських музейників свого часу. Тож діяльність С.В. Ключник є важливим і невід'ємним елементом музейних та мистецьких процесів Чернігова та області II пол. ХХ – поч. ХХІ ст., а її наукові напрацювання потребують належного шанування й подальших досліджень.

References

Kliuchnyk, S. (2003). Kh. Terbruihhen – vydatnyi zhyvopysets XVII st. [H. Terbruggen – prominent painter of the 17th c.]. Chernihiv, Ukraine.

Kliuchnyk, S. (2007–2008). Pro H.I. Petrasha – osobu i osobystist [About H.I. Petrash – person and personality]. *Skarbnytsia ukrainskoi kultury – Treasury of Ukrainian history*, 10, P. 136–151. Chernihiv, Ukraine.

Kliuchnyk, S. (2013). Slid vichnosti [Trace of eternity]. Chernihiv, Ukraine.

Studonova, L., Kahanova, I., Dorokhova, O., Aliferenko, I. (2020). Znamenni i pamiatni daty Chernivskoi oblasti na 2021 r. [Significant and memorable dates of Chernihiv region in 2021]. Chernihiv, Ukraine.

Курач Світлана Михайлівна – старший науковий співробітник відділу фондів Чернігівського обласного художнього музею ім. Г. Галагана (просп. Миру, 6, м. Чернігів, 14000, Україна).

Kurach Svitlana – senior research associate of the department of holdings of the Chernihiv H. Galagan regional art museum (6 Muzeina Av., Chernihiv, Ukraine).

E-mail: artmuseumfond@ukr.net

MUSEUM WORLD OF SVITLANA KLIUCHNYK

Relevance: scientific activity of Chernihiv art historians of the second half of the 20th c. is not sufficiently covered in scientific literature.

The material was created with the aim to characterize the scientific activity of Chernihiv art historian Svitlana Vasylivna Kliuchnyk (1936–2017), her role in the processes of formation of the museum studies and the art community of Chernihiv and Chernihiv region in the second half of the 20th – the beginning of the 21st c. The following methods have been used: biographical method, historical and systematic method.

Scientific novelty: it focused on expanding the understanding of art history activities in Chernihiv in the second half of the 20th c. Based on little-known materials of the scientific archive of Chernihiv H. Galagan regional art museum, scientific research has considered S.V. Kliuchnyk's achievements in covering the history of art issues of Chernihiv and Chernihiv region, research of artistic works of two regional museums: the Chernihiv V. Tarnovskyi regional history museum and the Chernihiv H. Galagan regional art museum.

Conclusions: S.V. Kliuchnyk was one of the first art historians of Chernihiv in the second half of the 20th c., who made a lot of effort to preserve the heritage and popularize modern fine art in Chernihiv and the region.

Key words: museum, scientific activity, art, art history, artist, Chernihiv.

Дата подання: 10 грудня 2023 р.

Дата затвердження до друку: 25 січня 2024 р.

Цитування за ДСТУ 8302:2015

Курач, С. Музейний світ Світлани Ключник. *Сіверянський літопис*. 2024. № 1. С. 148–153. DOI: 10.58407/litopis.240115.

Цитування за стандартом APA

Kurach, S. (2024). Muzeinyi svit Svitlany Kliuchnyk [Museum world of Svitlana Kliuchnyk]. *Siverianskyi litopys – Siverian chronicle*, 1, P. 148–153. DOI: 10.58407/litopis.240115.

